

Búcsú Antal Lászlótól 1943–2008

Életének 65. évében elhunyt Antal László, aki vezető alakja volt a rendszerváltást megalapozó reformközgazdászok nemzedékének. Antal László 1943. január 22-én született Budapesten. Pályája a Pénzügyminisztériumban indult a Pénzügyi Szemle című szakfolyóirat szerkesztőjeként, 1977–1987 között a Pénzügykutató Intézet tudományos osztályvezetője, 1987–1988-ban igazgatóhelyettese volt. 1989-ben a Németh-kormányban miniszterhelyettesé nevezték ki. Antal László párhuzamosan futott be nagy ívű tudományos és államigazgatási pályát, számtalan bizottságban töltve be fontos szerepeket. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen habilitált, tanított számos más felsőoktatási intézményben, állandó meghívottja volt a legjobb hallgatókat tömörítő szakkollégiumoknak is. Pályája végén pedig a Debreceni Egyetemen dolgozott, felvillanyozó intellektuális élményeket nyújtva diákoknak és kollégáknak egyaránt. Több ciklusban is az MTA Közgazdaságtudományi Bizottságának tagja volt, amely egyben lapunk szerkesztőbizottsága is. Lapunk az alább következő írással búcsúzik Antal Lászlótól. A közgazdász-társadalom búcsújaként pedig Antal Lászlóra emlékezve közreadjuk Csaba László akadémikus Antal László temetésén elhangzott gyászbeszédét.

1962 egy emlékezetes szeptemberi napján Antal Lászlóval egy időben léptünk be a Közgáz kapuján, tele tervekkel, kíváncsisággal, reménnyel. 2008. szeptember 26-án Laci ismeretlen helyre távozott, soha be nem teljesülő terveket, elvégzetlen feladatokat, nyomasztó szellemi űrt hagyva maga után – nemcsak szűkebb környezetében, hanem az egész magyar közgazdász-társadalomban.

Unikális jelenség volt. Már diákkorában a nietzschei maxima szerint működött: „*Soha példának senkit se vettem/magam házában óv a magány/ és minden mestert kinevettem/ ki nem nevetett önmagán.*” Szabálytalan, önmaga útját járó diákként találkoztam vele majd fél évszázaddal ezelőtt, és ugyanilyen közgazdásszá érett. Bár talán pontatlan „érésről” beszélni, hiszen már huszonéves korában vitathatatlan tekintéllyel ruházta fel őt káprázatos, vitára, ríposztra mindig kész intellektusa, fanyar humora, s sokakban sokáig megmaradtak veséikbe hatoló, vitriolos megjegyzései. Ő már akkor „valaki” volt, anélkül, hogy egyetlen írása napvilágot látott volna, vagy egyetlen bizottságban hallatta volna a hangját. Mindenkire hatással volt, aki akár csak egyszer is beszélt vele.

Ha kisugárzásának titkát keressük, a „tisztá észben” lelhetjük fel. A logikus gondolkodásban, a racionalizmusban, amely ma is igazodási pont lehet, torony, amely vigasztaló világosságot bocsát egyre ködösebb tájainkra. A zavaros gazdasági és politikai eseményektől elbizonytalanodva, gyakran szegeztem neki a kérdést – mint, gondolom, mások is: „Most aztán hova?” Az utóbbi hetekben-napokban bekövetkezett világgazdasági fejleményekről már senki sem kérheti ki a véleményét. Világos magyarázat, Laci-féle előrejelzés helyett csak Yeats sorai maradtak nekünk: „*Forgolódva forgószelemben sebesen/ nem hallgat a sólyom a solymászra sem./A centrum gyöngye: minden szétrepül,/a világ csupa zűr, kívül, belül.*” A mai világgazdasági történések analizésében lenne csak igazán

szükségünk elemző elméjére, amelyet kivételesen élesre csiszoltak a teória művelőinek ládászámra falt könyvei és az államigazgatás berkeiben eltöltött idő alatt begyűjtött autentikus tapasztalatok.

Igazi könyvmoly volt, de nem láttam egyetlen könyvmolyt sem, aki annyira gyakorlatias lett volna, mint Antal László. A tények, a részletek iránti olthatatlan szomja megóvta őt attól, hogy mégoly logikusnak tetsző teóriák is elvakítsák, valóságérzéke vezette a döntéshozók boszorkányműveibe, a gazdaságpolitika sűrűjébe. Utolsó könyvének (*Fenntartható-e a fenntartható növekedés?*) az előszavában így ír erről: „A döntéseket előkészítő fórumokon megismerhettem azokat a motívumokat, amelyek a döntéshozókat mozgatják, amikor felméri, meddig mehetnek el egyfelől az általuk képviselt terület érdekeinek kifejezésében, másfelől a kompromisszumokban, mikor mutatkozik hajlandóság a kialakult pozíciók, a *status quo* megváltoztatására, milyen információkra figyelnek, mit tekintenek viszont mellékesnek, és így tovább. Ezek a kívülről számára nemigen érzékelhető szempontok sok, egyébként logikátlanok tűnő momentumot érthetővé tesznek. Nemritkán magyarázatul szolgálnak a döntéshozók tipikus tévedéseire is.”

Antal László a tipikus tévedések vadásza volt. Legnagyobb hatású eredményei az 1970-es és 1980-as évtized fordulóján is annak az egész reformnemzedék által osztott tipikus tévedésnek a „helyretételéhez” köthetők, hogy a szocialista gazdaság a parancsgazdasággal való szakítás után, indirekt módszerekkel, szabályozókkal való irányítás révén megreformálható. A kijózanító alaphangot korszakos munkája az 1979-ben megjelent *Fejlődés – kitérővel* adta meg. A megreformált gazdaságot leíró műben sorra jelentek a tervgazdasági mintákra kísértetiesen hasonlító kategóriák (szabályozólebontás, szabályozóalku, szabályozási illúzió). Valóban mindennek meg kellett változnia ahhoz, hogy semmi se változzon. Az ajtón kitesékelt tervlebontás a szabályozók egyes vállalatokhoz való igazításával, az úgynevezett szabályozólebontással az ablakon keresztül visszajött.

Laci érzékeny, önrevízióra is mindig kész, jótékony öncsalásra cseppet sem hajlamos intellektusa, kételkedő alkata, őszintesége nem tette lehetővé, hogy sokáig illúziókba ringassa magát. Egy, a Közgazdasági Szemlében, 1999-ben megjelent interjúban pesszimista alkatként jellemzi önmagát. „Úgy éreztem – vall az őt interjúoló Karsai Gábornak –, tudom, hogy milyen irányba kell menni, s többnyire úgy láttam, a dolgok nem, vagy legalábbis nem eléggé mennek abba az irányba.” Az utóbbi évtizedben ez az érzése csak erősödhetett. Magyarország a legkevésbé sem abban az irányban halad, amivel ő meg tudott volna békélni. Antal László sokáig hallgatott, hogy azután 2004-ban előrukkoljon egy újabb fontos könyvvel a fenntartható növekedésről. Miközben az 1990-es évtizedet az egyenári cikkek, a rövid lejáratú teóriák uralták, ő szorgalmasan gyűjtötte az adatokat és tényeket, hogy azokból hosszú távon is érvényes következtetésekre juthasson, nemcsak Magyarországot, hanem a tervgazdaságról piacgazdaságra váltó régió egészét tekintve: „A fenntartható növekedés lényegét sokan nem értik, vagy nem akarják érteni. Holott egyszerűen arról van szó, hogy ahhoz, hogy egy gazdaság tartósan működőképes legyen, tartósan számíthasson külső hitelekre, évről évre bizonyítania kell egészséges mivoltát. Elismerem, hogy vannak Einstein-típusú emberek is, akik rossz tanulók voltak, ám később kiderült róluk, hogy zsenik, de ez a kivétel. Aki tovább akar jutni, annak évről évre elfogadható bizonyítványt kell produkálnia. Lehetnek gyengébb évek, becsúszhatnak rosszabb jegyek is, de a tendenciának egyértelműnek kell lennie.”

Ezt hagyta ránk Antal László, de messzebb vagyunk végrehajtásától, mint valaha.

A tendenciák talán életünkben nem voltak még ennyire kevésbé egyértelműek. Sok lehetőséget elszalasztottunk, sok kereszteződésnél választottunk rossz utat. Ki tudja, mikor kapunk újabb esélyt! A Laci-féle iskola kapuja azonban most is nyitva áll, csak tanulnunk kellene.

Szabó Katalin

Gyászbeszéd

Nincs ember, akitől felnőttként annyit tanultam volna, mint a magyar közgazdaságtan besorolhatatlan, eredeti szellemóriásától, Antal Lászlótól.

Ezért elsősorban a tanáregyéniségre emlékezem, hisz szakmai hozzájárulását sokszor és sokan méltatták már, joggal és sosem eléggé.

2006 tavaszán a MAB Közgazdaságtudományi Szakbizottsága megállapította, hogy Antal László nem alkalmas egyetemi tanárnak, mert nem iskolateremtő személyiség. Ugyanis nincs védett doktorandusza. Egy évvel korábban az MTA II. emeleti előadótermében Voszka Éva és Halmai Péter társaságában, a Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsa által kiküldött bírálóbizottság tagjaként szembesültünk vele: a három eltérő érdeklődésű és vérmérsékletű opponens közös vonása, hogy az általunk épp elbírált jelölt, Antal László tanítványainak vallhatjuk magunkat. A történet sajátos fintorként a jelölt nemcsak az MTA doktora, hanem az ny.r. egyetemi tanári címet is elnyerte a Debreceni Egyetemen. Igaz, csak 2008 szeptemberében, amikor már nem volt ereje kezét fogni a köztársaság elnökével a kinevezés átadása alkalmából.

Ez a kis magyar abszurd jól jellemzi Laci egész pályafutását. Őt a valóság érdekelte, s az emberek. Ezért egyfelől a pénzügyi élet gyakorlatában volt részt vevő megfigyelő, tanácsadó és elemző. Másfelől felismeréseit rendre megosztotta azokkal, akik kíváncsiak voltak kifogyhatatlan sziporkáira, éles szemű meglátásaira. Vagyis született tanáregyéniség volt, aki jó 35 éven át mintegy félkézről folytatott oktatói tevékenységével legalább annyira formálta a közgazdászok egész nemzedékeinek gondolkodását, mint sokat idézett írásaival.

Az is a mi térségünk abszurditásaihoz tartozik, hogy amikor beköszöntött az általa is vágyott és előmozdított piaci és demokratikus fordulat, az egyetemek finoman szólva nem álltak sorba érte. Végül csak a millennium után sikerült habilitálnia, de nem alma materében, hanem a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen. Azután 2004-től kapcsolódott be rendszeres jelleggel a Debreceni Egyetem doktori iskolájának munkájába. Élvezte, hogy tehetséges és kevésbé nagyra hivatott fiatalok munkáit olvashatja, hogy azok megfogadják tanácsait, és bírálatát elfogadva megvédik értekezésüket, mi több, emberré, meg kutatóvá érnek, könyvekben és cikkekben emlékezve meg az ő segítségéről is.

Antal Lászlót szenvedélyesen érdekelte a valóság és annak megjobbítása. Ezért mindig óvott bennünket az előre gyártott sémáktól, a kész receptektől, attól, hogy „mindenre legyen egy vagy több megoldásunk”, még mielőtt megismertük volna a dolgot magát. Önironikus kifejezésmódja alkalmat adott arra, hogy a legélesebb felvetéseket is segítően fogalmazza meg, és mindnyájunkat arra sarkalljon, hogy ne érjük be, csak a legjobbal. Egészen eredeti, különleges és lenyűgöző ember volt, akiből tökéletesen hiányzott a szakmai önzés és hiúság. Amikor a hatalomba kapaszkodás és a másikon átgyalogolás vált nálunk a társadalmi normává, segített, meghallgatott, tanácsot adott, és humorral

hidalta át a nehézségeket. Sokan lettek nagy emberek a gondolatait átvéve, és többnyire meg sem említve. Ő sosem emelt át így semmit a másokéból a magáéba, elég gazdag és főleg elég eredeti volt önmagában is.

Egészsége az elmúlt években látványosan megromlott. De benne működött a szellem, amely legyőzte, újra és újra a test törekenységét. A legutóbbi időszakban már gyakorta izgulnunk kellett, vajon végig tudja-e mondani mondandóját, legyőzi-e a fulladást. Rendre legyőzte, és mindig mást mondott, mint amit előzetesen megbeszéltünk. És valami harmadikat, még érdekesebbet írt meg utána.

Az utolsó pillanatig dolgozott, töprengett, nem adta meg magát, amikor már a szervezet összeomlásával kellett küzdenie. Új könyvet tervezett írni. Szeme hamiskásan csillogott, és azt üzenté, Bulgakovval szólva: „a könyvek nem égnék el”. A szellem – az ő kritikai, humanista szelleme és igazságkeresése – legyőzi a halált. És itt marad velünk, és figyelmeztet. Ha a hatalom, a pénz, az önzés vagy a gyengeség lejtőjére tévedve mi már feladnánk, amikor még van miért küzdeni, sőt, csak ekkor kezdődik a java. Laci, köszönjük hogy köztünk voltál, és velünk is maradsz, most már mindörökké!

Csaba László